

Antik Yunan'da Mitos-Logos İlişkisi: Thales'in Arkhe Sorununa Bakışının Mitos Açısından Değerlendirilmesi

Musa Yanık^{1*}

Geliş tarihi: 30.12.2019
Kabul tarihi: 14.03.2020

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 7 **Sayfa:** 269-281
Yıl: 2020 **Dönem:** Yaz

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 27%
Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye,
Musayanik52@gmail.com.
ORCID ID 0000-0003-4155-933X

* Sorumlu yazar

ÖZ

Mitos ve Logos kavramları Antik Yunan uygarlığında söz kavramına karşılık gelen sözcükleri karşılamak için kullanılmıştır. Felsefe tarihinin başlangıcı için yapılan tanımlamalarda ise mitos kavramının yerine logos kavramının tercih edilmesi iki kavram arasında ki farklılığı ortaya koymak için yapılmaktadır. Bu ayrımın nedeni ise mitos'un daha çok dinsel içerikle anılması logos'un ise içerisinde bir tür akılsallık barındırması şeklindeki yorumlarda kendini göstermektedir. Ancak söz konusu ayrımın ilk doğa filozofu/ilk felsefeci olarak nitelendirilen Thales için geçerli olup olmadığı geçmişte olduğu gibi günümüzde de halen tartışılmaktadır. Felsefe tarihi yazımlarında ilk sıraya konan Thales'in anılan kavramları gerçekten farklı şekilde yorumlayıp yorumlamadığı bizce de tartışmaya açık bir husustur. Bu açıdan bakıldığında adı geçen problemi makalemiz içerisinde tarihsel olarak ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mitos, Logos, Thales.

Mythos-Logos Relationship in Antik Greece: An Evaluation of Thales Perspective ob Arkhe from the Perspective of Mythos

Musa Yanık^{1*}

First received: 30.12.2019

Accepted: 14.03.2020

Citation:

IBAD Journal of Social Sciences

Issue: 7

Pages: 269-281

Year: 2020

Session: Summer

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 27%

¹ Ondokuz Mayıs University, Turkey,
Musayanik52@gmail.com.

ORCID ID 0000-0003-4155-933X

* Corresponding Author

ABSTRACT

The concepts of Mythos and Logos were used in Ancient Greek civilization to meet the words corresponding to the word concept. In the definitions made for the beginning of the history of philosophy, the concept of logos instead of the concept of myth is made to reveal the difference between the two concepts. The reason for this distinction is manifested in the comments that the mitos are mentioned with more religious content and the logos contain some kind of rationality in it. However, whether it is valid for Thales, who is considered as the first nature philosopher / philosopher, is still being discussed today. Whether Thales, who was placed in the first place in the history of philosophy writing, interprets the concepts in a different way is a matter of controversy for us. From this point of view, we will try to address the mentioned problem historically in our article.

Keywords: Mythos, Logos, Thales.

GİRİŞ

Felsefe tarihinin başlangıcına yönelik yapılan açıklamalarda, genel olarak *mitos*'dan *logos*'a geçiş ya da *logos*'un *mitos*'dan arındırılması gibi ifadeler sıklıkla kullanılmaktadır. Felsefenin ne olduğunu tanımlamaya yönelik filozofların üzerinde uzlaştığı bir durum söz konusu değilse bile, onun ne olmadığını belirtirken kullandıkları kavramlar da *logos* ve *mitos*'a yönelik yaptıkları ayırımı şekillenmektedir. Düşünce tarihinin bu iki çetrefilli kavramları ele alınırken yapılan atıflarda, genellikle iki ayrı problemler dünyasının varlığından söz edenler olduğu gibi aynı problemlerin ve kaygıların felsefenin başlangıcıyla devam ettiğini öne süren düşünceler de mevcuttur. Nitekim F. M. Cornford, *The Origins of Greek Philosophical Thought* (Yunan Felsefi Düşüncesinin Kaynakları) isimli eserinde, ilk doğa filozoflarının Antik Yunan kozmogonilerinin ve teogonilerinin, kısaca önceki mitolojik mirasın devamından başka bir şey olmadığını öne sürmektedir.¹ W. Jaeger'de *The Theology of the Early Greek Philosophers* (İlk Yunan Filozoflarının Teolojisi) adlı eserinde, Cornford'un düşüncelerine benzer olarak, Antik Yunan'da mitolojiden keskin bir kopuşun olmadığını iddia etmektedir.²

M. Gökberk'e göre ise *mitos*dan *logos*a geçiş birdenbire olmamıştır. Yeni bilimsel ve felsefi görüşler, ilk doğa filozofları temel alındığında, Antik Yunan dünyasında bir arabasamak teşkil etmiştir:

Eski dinsel tasarımlarla yeni bilimsel-felsefi görüşler arasında arabasamaklar var: Evrenin doğuşunu, oluşumunu anlatan kosmogonia ve kosmologia ozanlarının mitoloji ve kavram karışımı düşünceleri bu niteliktedir. Bu ozanların en belirgin örneği Hesiodos'tur. Gelenek göreneklere kendi gözlemlerini katarak doğru yaşama, doğru davranma konusunda özdeyişleriyle yol gösterici olmak isteyen "Yedi Bilgeler" de bu arabasamakta yer alırlar (Gökberk, 1979, s. 2).

Ahmet Arslan ise Antik Yunan'da felsefeyi mitolojiden ayıran şeyi, şu üç kavramla ifade etmenin doğru olacağını öne sürmektedir: Akılsallık, Doğallık, Pozitiflik. Arslan'ın burada akılsallıktan kastettiği şey, kuşkusuz birçok metafizik sistemin kendi içerisinde rasyonel olabileceği düşüncesidir. Nitekim o, herhangi bir dinsel, mitolojik sistem veya açıklama da temel aldığı unsurlar, kavramlar arasında düzenli, tutarlı, birliği olan ilişkiler bütünü oluşturması açısından veya bu anlamda akla uygun rasyonel olabileceğini (Arslan, 2016, s. 43) ifade eder. Arslan'ın burada pozitiflik kavramından kastettiği şey ise, var olandan hareketle, dünyayı anlamak ve tasvir etmek, insani ve tanrısal olan da içinde olmak üzere her şeyi doğal olanla açıklamak ve değerlendirmek çabasıdır (Arslan, 2016, s. 43).

Aristoteles'in ilk filozof olarak adlandırdığı Thales, Yunan felsefesinin başlangıcı sayılan Milet Okulu'nun³ ilk temsilcisidir. Kendisine ait günümüze kadar ulaşmış herhangi bir eseri ya da fragmenti mevcut değildir. Yaşamı ve düşünceleri hakkında bir çok spekülasyon bulunmakla beraber, gerek Platon'un *Theaitetos* diyalogunda, gerekse Aristoteles'in *Politika* eserinde, farklı kişilik özellikleri ön plana çıkarılarak tasavvur edilmektedir.⁴ Kendisi hakkında ulaşabileceğimiz bir diğer kaynak ise

¹ Cornford adı geçen eserinde Epicurus ve Anaksimandros gibi isimlerin düşüncelerinden yola çıkarak, ilk doğa filozoflarının öne sürdüğü fikirlerle Antik Yunan mitleri arasında çeşitli bağlantılar kurar ve bu düşünce sistemlerinin önceki kozmogonilerin devamı olduğunu öne sürer. Antik Yunan döneminin önemli şairlerinden Hesiodos'un teogonisi ile Anaksimandros'un *apeiron*'u arasında bir karşılaştırma yapan Cornford, ulaştığı sonuçlardan yola çıkarak, ilk doğa filozoflarını da bu genellemeye katmakta ısrar eder. Açıkçası bu karşılaştırmayı yapmak, Cornford açısından, iki düşünce arasında bir benzerliği değil, bir devamlılığı göstermek açısından son derece önemlidir. (bk.: Cornford, 1952).

² Söz konusu eserinde Jaeger, Herakleitos, Empedokles, Parmenides ve Anaksagoras gibi ilk doğa filozoflarının düşünceleriyle, önceki dönemlerden miras alınan Orpheusçuluk gibi mistik sır dinlerini karşılaştırmalı olarak ele alır. Bugün bizim din, bilim ve felsefe için yaptığımız ayırımı, bu dönem düşünürleri için geçerli olmadığını ortaya koyan Jaeger, Cornford'dan farklı olarak onların, mitolojinin veya geleneksel düşüncenin cevap veremediği bir takım dinsel problemlere, akli kullanarak cevap verdiklerini belirtir. (bk.: Jaeger, 2011).

³ İyonya Okulu olarak da bilinen bu okulun üç önemli temsilcisi vardır. Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes. Okulun kurucusu sayılan Thales, herşeyin ana maddesinin ya da arkhesinin *su* olduğunu öne sürerken, Anaksimandros için ise bu ilke sonsuz ve sınırsız dediği *apeiron*'dur. Anaksimenes ise ilk ilkenin *hava* olduğunu söylerken, bu düşünürlerin yoğunlaştığı temel husus varlık sorunudur (bk.: Arslan, 2009, s. 18).

⁴ Platon'un *Theaitetos* diyalogunda anlatılan Thales, dalgın bir bilim adamı ve etrafından habersiz bir kişi olarak tanıtılır: "Thales'i kastediyorum Theodoros. Thales gökyüzünde olup bitenleri incelemek için havaya bakarken bir kuyuya düşmüş. Ukala ve akıllı bir Trakyalı köle de yukarıdaki şeyleri öğrenmek istiyor ama önündeileri bilmiyor

Diogenes Laertius'un *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* isimli eseridir. Bu eserde Thales, astronomi, denizcilik ve siyaset gibi çeşitli konulara meraklı bir kişilik olarak gösterilmekle beraber, aynı zamanda D. Laertius'un aktardığına göre O, güneş tutulmalarını ve gün doğumlarını hesaplayan ilk kişidir.⁵ Thales'in en azından yaşadığı dönem için farklı bir kişiliği olduğu aşikardır. Bu farklı kişilikten kastettiğimiz şey astronomi ve matematik gibi bilimlerle uğraşması değildir. Nitekim B. Russel'in da ifade ettiği gibi, bir tutulmayı öngörmüş olmak olağanüstü bir dehanın kanıtı değildir (Russell, 2012, s. 69). Çünkü astronominin birçok konusu hakkında eski Yunan'dan çok daha önce yaşamış Babil medeniyeti de haberdardır.

Düşünce tarihi içerisinde Thales'i çok farklı pozisyonlarda konumlandıranlar olduğu gibi, onu, felsefe tarihi içerisinde ilk sıraya yerleştiren yorumlarda mevcuttur. Bütün bu yorumlar neticesinde Thales'i düşünce tarihinin neresine konumlandıracağız? Acaba O, Wilhelm Capelle'nin ifadesiyle; katıksız bir rasyonel olarak bilimin kurucusu (Capelle, 1994, s. 60) mudur, yoksa Jean Pierre Vernant'ın belirttiği gibi, Bu Yunan aklı, fiziksel ortamın keşfine doğru yönelmiş çağdaş bilimin deneysel aklı değil (Vernant, 2017, s. 121) midir?

Bu açıdan bakıldığında; Antik Yunan'da mitolojiden felsefeye keskin bir geçişin olduğu söylenebilir mi? Thales'in düşünceleri, iddia edildiği gibi bu değişim sürecinde bir arabasamak mı teşkil etmektedir? Thales'in düşüncelerine referansla mitos-logos ayırımından söz edebilir miyiz? Thales söz konusu olduğunda *mitos* ve *logos* için iki farklı problemler alanından söz etmek mümkün müdür? Acaba Thales aynı problemleri farklı şekillerde mi ele almıştır?

Biz bu çalışmamızda, felsefe tarihinin başlangıcına yönelik yapılan tanımlamalardaki, mitos-logos ayırımına ilişkin iki farklı problem dünyasının ilk doğa⁶ filozoflarından Thales için geçerli olup olmadığını değerlendirmeye çalışacağız. Çalışmamız içerisinde ayrıca, mitosun genel tanımını vermeye çalışıp, Antik Yunan'da bu kavramın literal ve toplumsal karşılığını göstermeye çalışacağız. Son olarak Thales'in arkhe sorununa dair yaklaşımını mitos üzerinden değerlendirerek, konuya dair yaklaşımları tespit edip, yaptığımız atıflar bağlamında eleştirilerimizi dile getireceğiz.

ANTİK YUNAN'DA MİTOS KAVRAMI

İnsanlık tarihi kadar eski olan ve farklı toplumlarda farklı anlamlara gelen bir kavramı tanımlamanın ne derece zor olduğu ortadadır. Mircea Eliade'nın da belirttiği gibi, "Tüm arkaik ve geleneksel toplumlardaki mitlerin bütün tür ve işlevlerini içerebilecek bir tek tanım bulmak olanaklı mıdır?" sorusuna bütün düşünürlerin üzerinde uzlaşacağı bir cevap vermeleri mümkün değildir. Bu sebeple Eliade için mit, kutsal bir öyküden (Eliade, 2015, s. 15), Joseph Campbell için ise insan hayatına anlam katan, onu, ruhani potansiyellerine ulaştıran ipuçlarıdır (Campbell, 2013, s. 24). Pierre Grimal'e göre ise mit, kozmik yasalarıdır. Nitekim o, dünyanın mevcut düzeninden önceki bir düzenini konu alan ve yerel ya da sınırlı bir özelliği değil de, eşyanın doğasına ait organik yasayı açıklamayı amaçlayan bir anlatı'ya mitos (Grimal, 1997, s. XIV-XV) demektedir. Konuya antropolojik açıdan yaklaşan Bronislaw Malinowski'ye göre mit, vahşi bir topluluk içinde var olduğu biçimiyle, yani ilkel biçimiyle yalnızca anlatılacak bir öykü değil, aynı zamanda bir gerçekliktir (Malinowski, 1998, s. 102). Son olarak mitin tanımını filolojik açıdan vermeye çalışan Levi-Strauss'a göre ise mit, kuşakların birbirleriyle iletişimleri (Levi-Strauss, 2013, s. 26) demektir. İşte bu yüzden ki, insan yaşamının serüveninde özel bir yeri olan mitolojinin ortaya konulması ve anlamlandırılması son derece önemlidir. Peki, içerisinde felsefeden bilime, ahlaktan siyasete, edebiyattan sanata kadar birçok imgeyi barındıran mitosların anlamı nasıl

diye onunla alay etmiş (bk.: Platon, 2014, s. 74).

⁵ Laertius adı geçen eserinde, Thales'in *Gündönümü Üzerine* ve *Gün Tün Eşitliği Üzerine* adında iki eser yazdığını belirtmektedir. Ancak bu eserlerden elimize ulaşan tek bir metin bile yoktur. Yine Laertius Thales'in astronomiye yönelik merakı için Ksenophanes, Herodotos, Herakleitos ve Demokritos gibi isimleri tanık olarak göstermektedir (bk.: Laertius, 2003, s. 20).

⁶ Buradaki "doğa" ifadesinin açıklanmaya ihtiyacı olan bir kavram olduğunu düşünüyoruz. Çünkü doğa bilimleriyle doğaüstü alan arasında bir ayırım olmadığı bir düşünce evresi söz konusu olduğunda bu ifadenin açıklanması önem arz etmektedir. Konu hakkında George Thomson'ın görüşleri oldukça tatmin edici durmaktadır: Onlara bazen ilk bilimciler olarak bakılmaktadır; kuşkusuz, yaptıkları, doğal bilimlerin ilerlemesine doğru bir adımdı; fakat deneye değil basit gözleme dayanmaktadır. Onlara atfedilen deneyler fazla önemli değildir. Bu nedenlerle, onların çalışmalarına bilim değil. Doğal Felsefe adını veriyoruz (bk.: Thomson, 1997, s. 171).

ortaya konabilir? Campbell'e göre bu iki yolla mümkündür: 1- Düşünce yolu, 2- Deneyim yolu. Düşünce olarak mitoloji bilime yaklaşır veya ona doğru atılan ilk adımdır; deneyim olarak ise açıkça sanattır (Campbell, 1992, s. 182). Açıkçası mitolojinin kavramsal ve içeriksel yönü hakkındaki tartışmalar halen devam etmektedir.⁷ Mythos'un gerçekten bir *logic* tarafının olup olmadığı başka bir tartışmanın konusu olacak kadar ayrıntılı bir husustur. Biz de konumuz gereği bu tartışmalara girme gereği duymuyoruz.

Eski Yunan dilinde söz kavramına karşılık gelen *mythosun* karşılığına baktığımızda ise bu kavramın anlamının başka kavramlarla ifade edildiğini de görmekteyiz. Çünkü eski Yunan dilinde söz kavramını vermek için bir değil, üç sözcük vardır: Biri "mythos", öbürü "epos", üçüncüsü "logos" (Erhat, 1996, s. 1). Birden çok sözcükle kendisine anlam bulan mitos kısaca, söylenen veya duyulan söz, masal, öykü, efsane anlamlarına gelmektedir (Erhat, 1996, s. 1). Ancak terimsel anlamını bir tarafa bırakacak olursak, mitin anlaşıldığı dönem içerisinde uydurma, kurmaca ya da masal olarak anlaşılmadığını, onun gerçek bir öyküyü belirttiğini de söyleyebiliriz. Nitekim yakın dönem içerisinde Eliade'nin da belirttiği gibi mit kavramına yönelik düşünürlerin yaklaşımlarında da değişikliklerin olduğu ortadadır.⁸ Açıkçası bizde mitin kullanımının farklı bir yaklaşımla ele alınmasının önemli olacağına inanıyoruz. Daha açık bir şekilde Eliade'ya atıfla söyleyecek olursak, bizi ilgilendiren, mitin uydurma bir öykü olduğu akıl evresi değil, yaşayan bir mit olduğu ve Antik Yunan toplumunda insan davranışlarına anlam kattığı dönemdir (Eliade, 2015, s. 12). Bu husus, çalışmamızın seyrini de belirleyeceğinden son derece önemlidir. Çünkü dönemin felsefe ve yöntem anlayışını bugüne referansla değerlendirmek ne derece yanlışsa, aynı şekilde toplum içinde önemli bir yeri olan mitolojik mirası, bugünün perspektifinden değerlendirmenin de o derece yanlış olacağı kanaatindeyiz.

Antik Yunan uygarlığı içinde felsefe öncesi döneme ilişkin dilin kullanımına baktığımızda ise, bu dilin, sıradan insanların kullandığı yaygın konuşma tarzınca dinin ve mitologya'nın daha aşkın (transcendent) sezilerince (Peters, 2004, s. 5) şekillendiğini görmekteyiz. Ayrıca bu dönem içerisinde, toplumun önceki gelenek ve bu gelenek içinde kullandığı az çok soyut terimlerin yığılıp birikerek istiflendiği (Peters, 2004, s. 6) bir toplumsal hafızadan söz etmek de mümkündür. Açıkçası ilk doğa filozoflarının da kendilerinden önce gelen bu mitolojik-kavramsal mirastan büyük ölçüde yararlandıkları da bilinen bir olgudur. Nitekim Pre-Sokratik dönem düşünürlerinin, kendilerinden önceki bu soyut kelime haznesinden ve toplumsal hafızadan muntazam bir şekilde yararlandığını, onların bize ulaşan kısıtlı fragmentlerinden de görmekteyiz. Ayrıca bu kelime dağarcığından ne derece etkin yararlandığını sadece doğa filozoflarında değil, Platon ve Aristoteles gibi Felsefe Tarihi'nin iki önemli düşünürünün çalışmalarında da görmemiz mümkündür.⁹

⁷ Konu hakkında Şinasi Gündüz bir makalesinde şunları söylemektedir: Mitos kavramının ne'liği üzerine birçok tartışmanın varlığı bilinmektedir. Bu terim, çeşitli Batılı yazarlarca 19. yy. pozitivizmi doğrultusunda yorumlanarak özellikle Eski Yunan ve Eski Roma gibi antik dönem dini geleneklerinin söylenceleri, bu geleneklerdeki metafizik varlıklara ilişkin yapılan anlatılar için kullanılmıştır (bk. Gündüz, 2009, s. 9-26). Konunun bilim felsefesi açısından tartışılmasını bir tarafa bırakacak olursak, bizce tartışmanın asıl boyutunu, epistemoloji ve daha ayrıntılı olarak dil felsefesi üzerinde dönen tartışmalarda aramak gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim dil, anlam ve ne'lik gibi konularda yapılmış bir çalışma için ayrıca bk. Rorty, 2006, s. 272-301. Konuyu "Mitolojiden Arındırma Sorunu" şeklinde ele alan ve Rudolf Bultmann'ın makalelerinden oluşan "Rudolf Bultmann: Mitoloji ve Hermenötik Sorunu" isimli kitapta dikkate değerdir. Adı geçen çalışmanın mitolojinin nesnellik, bilimsel gerçeklik ve anlam gibi tartışmalarını merkeze alarak farklı bir perspektifle konuya değinmesi açısından vereceğimiz bir diğer örnektir (bk. Bultman, 2013).

⁸ M. Eliade, *Mitlerin Özellikleri* isimleri eserinde konuya dair şunları söylemektedir: "Yarım yüzyıldan daha uzun bir süredir, Batılı bilginler mitlerin incelemesini, sözgelimi XIX. yy'ınkiyle açıkça çelişen bir bakış açısı içine yerleştirmişlerdir. Tıpkı kendilerinden öncekilerin yaptığı gibi, miti, terimin yaygın anlamıyla yani "fabl", "uydurma", "kurmaca" olarak ele almak yerine, onu arkaik toplumlarda anlaşıldığı biçimiyle benimsemişlerdir; bu gibi toplumlarda mit, tersine, gerçek bir öyküyü belirtir, üstelik kutsal sayıldığı, örnek oluşturduğu ve anlamlı olduğu için son derece değerlidir." Ancak burada mit terimine yüklenen bu yeni anlam, onun gündelik yaşamda kullanımına ilişkin bir karmaşıklığa da yol açmaktadır. Nitekim bu sözcük günümüzde "kurmaca" ya da "hayal" anlamında olduğu kadar, özellikle etnologlar, toplumbilimciler ve din tarihçileri arasında yaygın olan "kutsal gelenek, en eski vahiy, örnek gösterilecek model" anlamında da kullanılır (bk. Eliade, 2015, s. 11).

⁹ Ruh (Psukhé), Can (Thumos), Düzensizlik (Khaos) gibi birçok soyut kavramı buna örnek olarak verebiliriz. Nitekim bu kavramları, felsefe öncesi Antik Yunan'ın iki önemli şairi Homeros ve Hesiodos kadar bu iki isimde kullanmıştır.

Bilindięi üzere Antik Yunan toplumunda mit kelimesinden ilk söz eden kişi dönemin önemli şairlerden Homeros'tur. O, mit kavramını, içerisinde bir takım destansı öğeleri barındıran bir kavrama karşılık olarak kullanmıştır. Homeros'un Yunan uygarlığına yaptığı en büyük katkı, *İlyada* ve *Odyseia* – *Odyseia*'nın şairinin kendisi olup olmadığı kuşku ve tartışmalı olsa da– gibi iki büyük yapıtı ortaya koymasında yatmaktadır. Walter Kranz'a göre ise Homeros'un önemi, eserlerinde örtük bir şekilde görebileceğimiz, yeni problemler dünyasına işaret etmesinde yatmaktadır. Sonraları bilimsel felsefenin inceden inceye ele aldığı sorunlar bu destanlarda kapalı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu destanlarda, ilk maddenin ne olduğu hakkında bir soruşturmaya, tektanrıçılığa doğru bir eğilimi, olan-bitenin anlamı üzerine bir araştırmaya buluyoruz (Kranz, 1984, s. 1).

Hesiodos'u Homeros'tan ayıran en önemli nokta ise onun Homeros'a göre daha sistemli bir tarafının olmasıdır. Hesiodos mitleri kaydetmekle yetinmemiş, onları sistemli kılmış ve mitsel düşüncenin içerisinde akılcı bir ilkeyi de getirmiştir (Eliade, 2015, s. 191). Açıkça görüldüğü üzere Hesiodos *Theogonia* adlı eserinde Yunan Tanrı soylarını sistemli bir şekilde açıklaması bunun en güzel örneğidir.

Bu dönemde Yunan toplumunda şiir geleneğinin yaygın olduğunu, hatta iki büyük şairin eserlerini düz yazı şeklinde değil de mısralar halinde aktardıklarını da belirtelim. Her ne kadar Homeros ve Hesiodos'un kendi dönemleri ve onların öncesinde bu şiir geleneğinin Yunan toplumuna nasıl ulaştığı konusunda yazılı belge olmasa da, onların bir tür sözlü geleneğin temsilcileri olduğunu da söyleyebiliriz. Nitekim biraz önce bir şekilde ifade ettiğimiz toplumsal hafıza gibi, şiir geleneğinin de bellekten belleğe aktarıldığı, parça parça okunarak ezberlendiği bilinen bir olgudur. Acaba bu şiir geleneğinin toplumun bütün kesimi için söz konusu olduğu söylenebilir mi? Yoksa bu gelenek, sadece bir takım egemen soylu sınıfın, kendi aralarında okudukları kısıtlı bir ortamdandır mı ibarettir?

Homeros'un önceli olan Yunan ezbercileri parça parça önce doğaçlama şiirlerini bey evlerinde okuyorlardı. Bu beyler, artık Mykene döneminin yağmacı önderleri değildirler, bunlar özellikle geçmiş zamanın savaş kahramanlıklarının övgüsünü dinlemekten hoşlanan kırsal kesimdeki büyük mülk sahipleriydiler. Yunan dünyasında tüccarların ilk kez ortaya çıktıkları bir zaman gelir. Öncelikle, küçük Asya'da İonia kentlerinde, Eolia'nın tam güneyinde, Miletos, Smyrna ve öteki limanlarda görülür. Homeros, VIII. Yüzyılda, hangisi olduğunu kesin belirleyemeyeceğimiz, İonia kıyısındaki bu kentlerden birinde yaşamaktadır. İşte bu dönemde, belki de tarihin başka hiçbir anında görülmemiş şekilde, apansız bir şiddetle sınıflararası mücadele başlayacaktır. Bu mücadelede, tüccarlar sınıfınca yönlendirilen topraksız ya da yalnızca verimsiz toprakları olan yoksul halk, soylu mülk sahiplerinin toprakta kendilerine mal ettikleri hemen hemen tekeli ayrıcalığı onların elinden almaya çalışacaktır. Onlar da bu arada, egemen sınıfın elinden kültürünü alır, kendilerine mal eder ve bundan Yunan halkının ilk başarılarını biçimlendirirler (Bonnard, 2014, s. 44).

Homeros ve Hesiodos'un eserlerinde de açıkça görüldüğü üzere, Yunan mitlerinde sınıf mücadelesi konusu çokça işlenmiştir. Hatta bu sınıf mücadelesi, Tanrılar arasında yapılan savaşlarda bile kendini göstermektedir. Bu dönemde insanın kökenine ya da insan soyunun başlangıcına ilişkin genel mitlerden çok belli bir ailenin kendi kökenini Tanrılara ya da kahraman kişiliklere dayandırması söz konusudur. Nitekim Eliade da Yunanlıların insan soyunun doğuşu sorunuyla fazla uğraşmadığı düşüncesindedir. Ona göre Yunanlılar daha çok belirli bir etnik grubun, bir sitenin, bir hanedanın kökeniyle ilgilenmişlerdir (Eliade, 2003, s. 313). Bu konuyla ilgili örnek olarak Mirmidonları vermektedir. Belirli bir halk olan Mirmidonlar, karıncaların; bir diğeri dişbudakların soyundan geliyordu. Tufandan sonra Deukalion annesinin kemiklerinden yani taşlardan yeryüzü nüfusunu yeniden yaratmıştı (Eliade, 2003, s. 313).

Her ne kadar mitlerin yerel bir takım ifadeleri söz konusu olsa da, onların diğeri bir özelliği ise, toplumu ortak bir paydada bir araya getirmesinde yatmaktadır. Yerel söylenceler ve soy açıklamalarını bir tarafa bırakacak olursak, mitin, toplumsal bir işlevinin olduğu ortadadır. Mitlerin geçmiş bilincine dayanması onun toplumsal işlevini açıklama noktasında son derece önemlidir: İnsanlık geçmişte, tarih bilgisine gereksinim duymadan uzun dönemler yaşadı; ama tarihsel kayıtların ilk biçimlerinin görülmesinden çok önceleri mitosun topluluğun yaşamında yaşamsal bir işlevi vardı; ritüelin asal bir ögesi olarak mitos, topluluğun varlığının bağımlı olduğu koşulların yaratılmasına yardımcı oldu (Hooke, 2002, s. 15).

Toplum içerisinde bu denli işlevi ve karşılığı olan mitosun, Antik Yunan uygarlığı içinde önemli bir yeri olduğu söylenebilir mi? Mitosun tarihle iç içe geçtiği bir dönem söz konusu ise ve mitleri bugün efsane tanımlamasından değil de, bir dönemim tarih anlayışını yansıtmaması bakımından göreceğiz, bu soruya vereceğimiz cevap bizce evettir. Kahramanlık öyküleriyle, yerel söylencelerle, kozmogonilerle, bir takım ritüel ve tabularla daha doğrusu mitlerin bütün tasavvurlarıyla şekillenen bir toplum için, geçmişte yaşanmış bir takım olayları mitolojik kavramlarla ifade etmek elbette mümkündür. Açıkçası burada şaşılacak bir tarafta bulunmamaktadır. Biraz önce ifade ettiğimiz gibi, konuyu bugünün perspektifinden değil, yaşanan dönemdeki anlam dünyasından yorumlama gayretindeyiz ve bu çağ için böyle bir tasavvur son derece olağandır. Nitekim W. Mc. Neill de Antik Yunan uygarlığı içinde mitosun ne derece etkili olduğunu açıklamak için Yunanlıların geçmişin tarihi olarak gördükleri öyküler (Neill, 2004, s. 216) ifadesini kullanmıştır. Konu hakkında bir diğer görüş belirten P. Veyne'de, toplumların mitosa yaklaşımının şüphe duyulmaz şekilde gerçek olduğunu belirtmiştir: Bu efsane evrenlerinin gerçek olduğuna inanılıyordu; bu anlamda hiç şüphe duyulmuyordu; ancak bu evrenlere bizi çevreleyen gerçekliklere inanıldığı gibi inanılmıyordu (Veyne, 2003, s. 31). Son olarak konu hakkında Malinowski'de mitlerin belli bir toplumsal işlevi yerine getirdiğini, onların toplum için basit birer öyküden daha fazla bir şey olduğunu düşünür ve şöyle der: Mitler bütün olarak göz önüne alındığında, tutkudan yoksun soğuk bir öykü sunmazlar, çünkü belli bir toplumsal işlevi yerine getirmek, belli bir grubu övmek ya da anormal bir durumu haklı çıkarmak için her zaman gönüllü olarak yaratılmıştır (Malinowski, 1998, s. 132).

Sonuç olarak baktığımızda, genel anlamda mitin Antik Yunan uygarlığı içerisinde önemli bir yeri olduğunu, mitin içeriğini belirleyen şeyinde toplumsal ihtiyaçlara göre şekillendiğini söyleyebiliriz. Açıkça görüldüğü üzere Antik Yunan toplumunun mitosları, dini hayatın belirsizliklerini makul kılmak için kullanabilecekleri incelikli bir yöntem olarak gördükleri bellidir. Onlar inançlarıyla, toplumlarının uyumunu sürdürmüş, bir ahlak sistemini hayata geçirmiş ve bilinmeyenle yüz yüze gelen bütün insanların korkularına hitap edebilmişlerdir (Freeman, 2003, s. 231). Ya da Eliade'nın tespitiyle onlar; yaşama sevincinin dinsel anlamını, erotik deneyimin ve insan bedeninin güzelliğinin kutsal değerini, her türlü örgütlü toplu eğlencenin –ayın alayları, oyunlar, danslar, şarkılar, sportif yarışmalar, temsiller, şölenler vb– dinsel işlevini yeniden keşfetmiş ve son noktasına (Eliade, 2003, s. 320) ulaştırmışlardır. Mitlerin her ilkel ya da Antik toplumda hemen hemen göreceğimiz bir işlevi yerine getirdiği ve söz konusu işlevin Antik Yunan toplumu içinde geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Malinowski'nin de belirttiği gibi:

İlkel uygarlıkta mit kaçınılmaz bir işlevi yerine getiriyor: inançları yükseltiyor, bir düzene koyuyor, dile getiriyor. Ahlakı koruyor ve kayırıyor. Ayinin etkinliğini güvence altına alıyor ve insanın davranışı için pratik kuralları içeriyor. Demek ki mit, insan uygarlığı için yaşamsal bir katkı maddesini oluşturuyor. Bir masal güvercini değil, önemli bir ağırlığı olan etkin bir güç. Usa uygun bir açıklama ya da sanatsal bir düş gücü olmaktan uzak ama inancın ve ilkel ahlaksal bilgeliğin pragmatik bir şartını temsil ediyor (Malinowski, 1998, ss. 103-104).

THALES'İN ARKHE¹⁰ SORUNUNA BAKIŞININ MİTOS AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın başında “logos” kavramının eski Yunan dilinde “söz” kelimesini ifade etmek için kullanılan üç kavramdan biri olduğunu ifade etmiştik. Logos kavramını kullanan ilk kişi Antik Yunan'ın önemli doğa filozoflarından Herakleitos'dur. O, logos kavramını, içerisinde tanrısal bir ruhun barındığı, evrenin düzenini sağlayan kozmik bir ilkeye karşılık gelecek şekilde tanımlamıştır: “Gözle görülen dünya, gerçekliği kısmen açığa vurur, kısmen de gizler. Gerçeklik dünyanın, bütün bir yaşamı sonsuz bir doğum ve ölüm, oluş ve yenilenme çarkında sergilenen, tanrısal ruhudur.” Herakleitos, işte bu tanrısal ruha, akla, evrenin temelinde yatan düzenleniş ilkesine logos adını vermiştir (Cevizci, 2005, s. 1087).

¹⁰ Antik Yunan düşüncesinde, genel olarak ilk, temel, başlangıç. Yunan bilim ve felsefesinde, ayrıca bir dizide ilk olan, kaynak, ilk neden ya da ilke (Cevizci, 2005, s. 151), Her şeyin kendisinden meydana geldiği ana “madde” arayışı Yunan felsefesindeki en kadim arayıştır ve bunula bağlantılı olarak, ikincil şeylerin birincil olandan ya da olanlardan hangi süreçle çıktıkları sorusu bu arayışa eşlik eder (bk.: Peters, 2004, s. 50).

Önceki fikirler felsefe tarihi göz önüne alınca sonra gelen filozofları etkilemiş ve onların düşüncelerine de yeni ufuklar kazandırmış olabilir. Belki de Herakleitos'un düşüncelerinin izlerini onun öncülü olan kişi de bulmak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Herakleitos'un öncülü olan kişi Thales'dir.

Tarihte kişilere yönelik mal edilen aforizma ya da sözlerin kullanıldığı bağlamın arka planında ne olduğu her zaman tartışılmalıdır. Özellikle kendisinin günümüze kadar ulaşmış mevcut bir eseri bulunmayan düşünürler içinde bu arka plan kendisinden sonra gelen düşünürler için her zaman ilgi çekici olmuştur. Açıkçası bu düşünürlerin kullandıkları kavramların ne'liği ve nasıl'lığı kadar, adı geçen kavramın veya düşüncenin kendisi gibi birbirine benzer bir problemin farklı bir tasavvuru olup olmadığı düşünce tarihinde her zaman tartışmaya açık bir husustur. Bu tartışmalar göz önüne alındığında Thales gibi bir filozof içinde bize aynı durum geçerlidir. Felsefe Tarihi yazımlarında her zaman ilk sıraya konan¹¹ ve bazı eserlerde, kendisinden önceki mitolojik mirastan bütünüyle ayrı bir konuma yerleştirilen Thales'in fikirleri, acaba Antik Yunan'da gerçekten ayrı bir dönemi mi temsil etmektedir? O, fikirleriyle döneminin entelektüel devrimini başlatan kişi midir? Yoksa onun kullandığı kavramların arka planında mitolojik bir tema her zaman olmuş mudur? Ya da o, bu mitolojik mirası devam ettiren ama aynı problemleri farklı yöntemlerle ele alan kişi midir? Şüphesiz bu konu hakkında bir çok spesifik soruyu gündeme getirilebiliriz. Bizde bu sorulardan bazılarını çalışmamız içerisinde ele alacağız.

Aristoteles, ünlü eseri *Metafizik*'de şöyle bir tespitte bulunur: felsefeyle ilk uğraşanların pek çoğu her şeyin ilkelerinin yalnızca madde biçiminde olduğunu düşünmüşlerdir (Aristoteles, 2015, s. 19). Aristoteles, bu çeşit felsefeyi başlatan kişinin de Thales olduğunu belirtir. Ona göre varlığın ilkelerinin çokluğu ve türü üzerine herkes aynı fikirde değildir. Felsefeyi ilk kez mitolojik söylemden arındıran Thales, bu ilkenin 'su' olduğunu söyler (Aristoteles, 2015, s. 20). Thales bu yargıya, her şeyin tohumunun sıvı bir doğaya sahip olması, suyun da sıvı doğaların ilkesi olması sayesinde varmıştır (Aristoteles, 2015, s. 20).

Acaba Thales bu kanıya varmak için bir gözlemde bulunmuş mudur? Aristoteles'e göre Thales belirli bir gözlem neticesinde böyle bir sonuca ulaşmıştır: belki de bu yargıya her şeyin beslenmesinin <kaynağının> sıvı olduğunu, ısının kendisinin bundan meydana geldiğini ve yaşamın da bundan çıktığını görerek başlamıştır (Aristoteles, 2015, s. 20). Ancak Aristoteles ilgili eserinin bir sonraki paragrafında Thales'in bu fikrinin pek de orijinal olmadığını kastetmekle beraber, Thales'in bu fikirleri oluştururken eski mitolojik mirastan etkilendiğini de söylemektedir:

Tanrılardan ilk kez söz eden çok kadim düşünürlerin, şimdiki çağdan çok önce, doğa hakkında böyle bir kavrayışa sahip olduklarını düşünenler vardır; nitekim Okeanos'u ve Tethys'u oluşların ana-babası yapmış ve tanrıların yeminini Styks dedikleri suya etmişlerdir. Nitekim en kadim olan en değerli olandır, en değerli olan ise üzerine yemin ettiğimizdir. İmdi doğa hakkındaki bu kanının eski ve kadim bir şey olup olmadığı belki de açık olmayabilir, ama en azından Thales'in ilk neden konusunda böyle söylediği konuşulagelmıştır (Aristoteles, 2015, s. 20).

Aristoteles'in burada bahsettiği *Okeanos* kavramı çok ilginçtir. Nitekim her şeyin kaynağının su da olması fikri Antik Yunan mitlerinde önemli olduğu kadar, Babil ve Mısır gibi Mezopotamya çıkışlı mitlerde de önemli bir yere sahiptir.¹² Özellikle Mezopotamya uygarlıklarında hasadın nehirlerin bir

¹¹ Bertand Russell konu hakkında Felsefe Tarihi müfredatı açısından ilginç şeyler söylemektedir: Öğrenciler için hazırlanan her felsefe tarihinde, ilk önce felsefenin Thales'le başladığından, Thales'in her şeyin sudan meydana geldiğini söylediğinden bahsedilir. Bu durum, felsefeye müfredatın beklediği saygı-olasılıkla çok zor olmayan-duymaya çalışan öğrenciler için cesaret kırıcıdır. Bununla birlikte, sözcüğün modern anlamında bir filozoftan çok bir bilim insanı olarak da olsa, Thales'e saygı duymak için bol neden vardır (bk.: Russell, 2012, s. 65).

¹² Campbell'in suya mitolojik bir güç atfetme konusundaki fikirleri ise bir hayli çarpıcıdır: Su, tanrıçanın gücünün aracıdır fakat aynı biçimde ister bireyin ister evrenin olsun, doğum ve ölüm sularının gizine vücut veren odur. Çünkü mitos yapısında temsilin temel kipi bu kişiselleştirmeyle değişebilir. Örnek olarak 'Tekvin' kitabının Giriş'inde Allah'ın Ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu yazmıyor mu? Su ve rüzgar, madde ve ruh, yaşam ve doğurucusu: bu zıt çiftler yaşam deneyiminde birbirine geçmiştir ve dünya-yaratıcısı birleşmeleri, Eski Ahit'te olduğu gibi, öte yandan Tantrik Budizmin sanatındaki gibi cinsel kucaklaşma anındaki ilahi erkek ve dişi imgesiyle temsil edilebilir. 'Büyük evren' veya makrokozmosun meydana getirilmesi olarak anlaşılır ve o zaman cenini çevreleyen sıvı birçok mitolojide bulunan su ögesiyle kesinlikle karşılaştırılabilir demektir (bk.: Campbell, 1992, s. 72).

hediyesi olduğu fikrinin yaygın olduğunu belirten Donald A. Mackenzie, Fırat nehri aslında kıyılarında yetişen her şeyin yaratıcısı olarak kabul ediliyordu (Mackenzie, 2015, s. 60) demekle beraber, konu hakkında Mezopotamya *Yaratılış* mitlerinden řu alıntıyı da konu içerisinde paylaşmaktadır (Mackenzie, 2015, s. 60):

O nehir, her şeyi yaratan,
Ulu tanrılar seni ortaya çıkardıklarında,
Kıyılarına verdiler bereketi,
Orada yarattı Ea, Derinlerin Tanrısı, yuvasını...
Sen değer biçtin insanlığa!
Sen Nehir, güçlüsün! Sen ki Nehir Yücesin!
Sen ki Nehir, hak tanırırsın!

Ancak suya yaratıcı bir güç atfetme fikri Mezopotamya çıkışlı olmakla beraber, Yunan mitlerinde de önemli bir yeri olan kavramdır. Nitekim Yunan mitlerinde Okeanos, *Gaia*'nın (Toprak Ana) kendi başına yarattığı oğlu *Uranos* (Gök) ile birleşmesinden doğan altı erkek Titan çocuklarından birisidir.¹³ O, "her yeri tutan denizlerin tanrısıdır."¹⁴ (Campbell, 1992, s. 186). Homeros, *İlyada* eserinde ise onu bütün tanrıların atası¹⁵ olarak isimlendirmektedir: Gidiyorum bol ürün veren toprağın bir ucuna, Tanrıların atası Okeanos'la, ana Tethys'i görmeye, onlar almışlardı beni Rhea'nın elinden, saraylarında iyice beslemişler, büyütmişlerdi. İri gözlü Kronos'u Zeus o zamanlar kapatmıştı toprağın, ekin vermeyen denizin altına. Gidiyorum işte görmeye onları (Homeros, 1984, ss. XIV: 200-210).

Öte yandan Okeanos, Antik Yunan'ın eski dünya anlayışında da önemli bir yere sahiptir. O, sıradan bir denizi temsil etmekten çok, dünyanın sonunu ve başlangıcını belirleyen evrensel bir ırmaktır. Yunan erken ilkçağının görüşüne göre, yeryüzü yuvarlak ve yassı bir diske benzer, Okeanos bu diski çepeçevre sarar. Okeanos aslında bir deniz gibi değil, evrensel bir ırmak ve ırmakların babası olarak tasarlanır. Derin anafırlu, burgaçlı diye nitelenmesi akan bir su olduğundandır. İnsan dünyanın ucuna doğru hangi yönden giderse; gitsin Okeanos'a batar, ertesi sabah gene Okeanos sularından doğup yükselir (Erhat, 1996, s. 227).

Eski Yunan'da Okeanos'un bu kadar önemli bir yerinin olması acaba Thales'in "her şeyin başlangıcı su'dur" ifadesini etkilemiş midir? Jaeger'e göre Thales'in buradaki yorumunun fiziksel bir tarafı olduğu kadar metafiziksel bir tarafı da söz konusudur. Jaeger'e göre Thales, eski Yunan'ın, evrenin tanrılarla dolu olduğu görüşünü devam ettirmiş ve bu görüş onun argümanının metafiziksel tarafını oluşturmuştur. Evrenin kurucu unsuru olarak seçtiği su ise, onun argümanının fiziksel tarafını oluşturmaktadır. (Jaeger, 1936, s. 21). Jonathan Barnes'a göre ise Pre-Sokratik düşünürlerin argümanlarını ifade ederlerken sıklıkla analogiye ve illüstrasyona başvurdukları bir durum söz konusudur. Ayrıca analogilerin bilim-dışı alanlardan çıkarılması ve Thales'i böyle bir argümanı kurmaya götürmüş olması da muhtemeldir: Thales'in argümanı dışsal bir öneme sahip. İlk olarak, analogisi, Presokratik düşüncenin belirgin bir

¹³ Toprak Ana tek başına Uranos'u (Gök), Pontos'u (Deniz) ve dağları yarattı. Peşinden, oğulları Uranos ve Pontos'la birleşerek, artık yaratılmış olan evreni tanrısal varlıklarla doldurdu. Gaia'nın Uranos'la birleşmesinden, altısı erkek altısı dişi olmak üzere on iki tane Titan, üç Kyklop, üç tane de Hekatonkheir (Yüz Kollu) doğdu. Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, İlapetos, ve Kronos erkek Titan'lardı (bk.: Cömert, 2014, s. 13).

¹⁴ Donna Rosenberg ise onu "dünyayı saran ırmağın tanrısı" olarak ifade etmekle beraber, Troya'yla yapılan savaşta hayatta kalan kahramanların Zeus tarafından yerleştirildiği bir ülke olarak da tarif etmektedir: "Zeus, Kahramanlar İrki olarak bilinen dördüncü ölümlüler ırkını yarattı. Bu insanlar gümüş ya da Bronz İrk üyelerinden daha soylu, daha erdemliydi. Bazıları Troya'yla yapılan savaşta ve başka savaşlarda öldüler. Ancak Zeus, hayatta kalanları dünyanın kenarındaki kutsanmış adalara yerleştirdi. Kahramanlar hala orada, Okeanos kıyısı boyunca, yılda üç kez bal tatlısı meyve ürünü aldıkları ülkede yaşarlar (bk.: Rosenberg, 2003, ss. 35-44).

¹⁵ Robert Graves'e göre Homeros'un anlattığı efsane, Tethys'in, Eurynome gibi, denizlerde hükümlük sürdüğü ve Okeanos'un, aynı, Orphion gibi, Evren'i kuşattığı kuramı üzerine kurulduğundan dolayı Pelasgların yaradılış hikayesinin bir başka biçimidir (bk.: Graves, 2010, s. 3), Pelasg dönemi denilen, hiyeratik tunç çağı Girit ve Truva uygarlıklarının en gelişmiş olduğu ve ataerki Yunanlıların henüz savaş tanrıları Zeus ve Apollo'yla Tanrıçanın gücünü azaltmadığı döneme aittir. Campbell, 1992, s. 187).

karakteristiğinin ilk örneğini sunar: Thales'ten itibaren, analogik illüstrasyon ve tartışmak sıktır: analogiler genellikle mütevazi ve bilim-dışı alanlardan çıkarılır ve bazen ustalıklı bükülürler (Barnes, 1982, s. 7).

Kanaatimizce Barnes'ın burada bilim-dışı analogiler dediği şey açıkça mitoslardır. Çalışmamızın başında da ifade ettiğimiz üzere; birçok filozof, mitolojik kavramı kendi argümanları içerisinde bir şekilde kullanmıştır. Felsefenin en erken evresi diyebileceğimiz bir tarihte Thales'in bu kavramlardan yararlanması, bunları analogiye dönüştürmesi bizce de muhtemeldir. Thales'in özgün yanının bu analogileri ifade ederken işin içerisine fiziksel-maddi olanı da katmasında yatmaktadır. Nitekim Aristoteles'in de ifade ettiği gibi: İlk <filozoflardan> itibaren ilke cismanidir (nitekim su, ateş ve bunlar gibi cisimlerdir), ve bunların bazıları için cismani ilke tektir, bazıları içinse birden fazla, fakat her iki <grup> da bunları madde biçiminde konumlandırır (Aristoteles, 2015, s. 28).

P. Veyne'in yukarıda atıfta bulunduğumuz görüşlere dair düşünceleri ise ilginçtir. Öncelikle O, Aristoteles'in Thales ve diğer düşünürler için yapmış olduğu monist yoruma katılmamaktadır (Veyne, 2003, s. 48):

Her şey sudan oluşmuştu, tıpkı bizim için deniz suyunun klor ve sodyumdan oluşmuş olması gibi...ve her şey sudan oluştuğu için, her şey geçip gider, ilerler, değişir, kaybolurdu. Tuhaf bir kimya: bu kimya farklı bileşiklerin basit bir tek cisimden oluştuğunu nasıl ileri sürer? Bunu ileri sürmüyor; hem bu bir açıklama değil, bir anahtardır ve bir anahtarın da basit olması gerekir. Peki bu bir monizm mi? Değil: Bilmecenin "çözümünden" monizm nedeniyle tekil olarak söz etmiyoruz. Kaldı ki, anahtar bir açıklama değildir.

Ayrıca Veyne'e göre batı düşüncesinin başlangıcı sayılan fizik ve metafiziğe dair görüşte bulunan ilk düşünürler; "sır çözen kişi" konumundadır.¹⁶ Veyne, buna örnek olarak da Thales'in ismini vermektedir. Ancak ona göre Thales'in yorumunun metafizik ve alegorik bir tarafı yoktur, bu tez kimyasal bir tezdır (Veyne, 2003, s. 48). Öte yandan Veyne açısından Thales, bu kimyasal teze, deney ya da gözlem yoluyla değil, sıradan bir tahmin yoluyla ulaşmıştır: O, bu konuda, hemen unutuluveren bilmecemsi bir karışıklığın yerini alan hakiki anlamı, yani 'su'yu gösterir. Çünkü, bilmecenin yalnızca çözüme götürmeye yarayan metni unutulur. Açıklama araştırılır ve kanıtlanır; oysa, bir sırrın anahtarı tahmin edilir ve tahmin edilir edilmez anında etkili olur (Veyne, 2003, s. 48).

Thales'in burada mitos bağlamında değerlendirebileceğimiz bir başka argümanı Aristoteles'in *De Anima* (Ruh Üzerine) eserinde ona atfettiği "her şey tanrılarla doludur" (Aristoteles, 2001, s. 411a7) görüşüdür. Elbette bu düşüncenin yorumunu Thales'in ilk argümanı ile birlikte değerlendirmek mümkündür. Çünkü evrenin tanrılarla dolu olduğu düşüncesi doğada bir madde olarak suyun da içerisinde bir tanrısallık barındıracağı düşüncesine bizi götürmektedir. Öncelikle şunu belirtelim: Thales ve birçok doğa filozofu için bugün bizim anladığımız şekilde maddenin canlı veya cansız şekillerde bir ayrımı söz konusu değildir. Thales'in bu anlamda bir *hilozoist* (canlı maddeci) olduğu, yani maddeyi canlı olarak kabul eden düşünürlerin başında geldiği söylenir (Arslan, 2016, s. 91).

Suyu canlı bir madde olarak tasavvur eden Thales'e göre, "Su canlıdır ve her şey tanrılarla doludur" (Aristoteles, 2001, s. 411a7). Bu düşüncenin mitolojik bir tarafı olduğu aşikardır. Açıkçası buradaki tanrısallık ve maddenin canlı olması tasavvuru bizi Thales'in ruh anlayışına da götürmektedir. Nitekim yine Aristoteles'e atıfla onun ruh hakkındaki görüşlerine de ulaşmaktayız. Ancak Aristoteles, Thales'in ruh hakkındaki görüşlerini onun farklı bir özelliğini açıklarken kullanmaktadır: Hakkında söylenenlere bakılırsa Thales'in ruhu hareketli bir şey sandığı anlaşılıyor; eğer başka türlü ifade etmemişse, demiri hareket ettirdiği için mıknatıs taşının bir ruha sahip olduğunu iddaa ediyor (Aristoteles, 2001, s. 405a19).

Thales'in ruhu hareketli bir şey olarak ifade etmesi, canlı ya da cansız olan her şeyin de için de bir tanrısallık katması Thales'i her şeyin başlangıcının su olduğu fikrine götürmüş olabilir mi? Biraz önce

¹⁶ P. Veyne konu hakkında şunları söylemektedir: Şu ya da bu biçimde belirli bir kesime hitap eden kuramların yanı sıra, inanç konusundaki hakikatin başka bir kahraman tipi daha vardı: sır çözen kişi. Gerçekten de batı düşüncesinin başlangıcı sayılan fizik veya metafizik böyle doğmuştur. Fizikle uğraşmak dünyanın sırrının anahtarını bulmak demekti, çünkü, çözülmesi gereken bir sır vardı ve bu sır bir defa çözüldü mü bütün sırlar birden çözülür, daha doğrusu giz kaybolur gözümüzün önünde perde kalkardı (bk.: Veyne, 2003, ss. 47-48).

ifade ettiğimiz gibi canlı ve cansız doğa arasında ayrımın olmadığı bir dünyada suyu canlı, ruhu olan ve hareket eden bir düşünce olarak ele alacak olsak, ayrıca her şeyin içerisinde tanrısallık olduğu düşüncesini de hesaba katacak olursak Thales'in bu fikre bu yolla ulaşması muhtemel gibi gözükmektedir. Nitekim Kojin Karatani'de mitolojik bir evren tasavvuru söz konusu olduğunda maddenin canlılığının nedeninin Tanrı olduğunu söylemektedir: Buna göre madde ile hareket ayrılmazdır. Mit dünyasında maddenin hareketinin (yani değişiminin) nedeni tanrılardır (Karatani, 2018, s. 82). Öte yandan Karatani'nin bu yorumundan Thales'in fikirlerinin mit dünyasının devamı olduğu fikrini çıkarmak zordur. Çünkü Karatani, Aristoteles'in Thales hakkında öne sürdüğü bu görüşlere deney yoluyla değil de, mitoloji yoluyla da ulaşmış olabileceği fikrinde Aristoteles'in aslında bir ayrımı ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Karatani açısından Aristoteles'in buradaki gayesi, Thales'in iki yöntemden birini kullanmasından çok, iki yöntem arasındaki farkı ortaya koymaktır.

Ancak şu soruyu da haklı olarak sorabiliriz: Thales'in burada ifade ettiği Tanrı fikrinin kendisinden önceki mitolojik mirasla bir ilgisi var mıdır? O, "tanrısallık" ifadesini eski Yunan mitolojisinde anladığımız şekliyle mi kullanmıştır? Açıkça diyebiliriz ki, Thales'in burada ifade etmiş olduğu Tanrıyla eski Yunan mitolojisindeki Tanrı tasavvuru arasında bir farklılık varmış gibi gözükmektedir. Çünkü yazımızın içerisinde ifade ettiğimiz gibi eski Yunan mitolojisinde Tanrılar ulaşılamazdır, onlar, dünyadan farklı bir konumdadır. Ancak Thales için böyle bir ayrım söz konusu değildir. Çünkü "her yer tanrılarla doludur."¹⁷

Son olarak burada Thales'i her hangi bir mitolojik zaman dilimine yerleştirme gibi bir amacımızın olmadığını tekrar belirtmek istiyoruz. Çalışma boyunca yapmaya çalıştığımız şey onun fikirlerine ve kavram dünyasına daha uzak ve daha farklı bir açıdan bakmaktır. Bunu da burada yer vermeye çalıştığımız birçok yorumla gerçekleştirdiğimizi düşünüyoruz. Çünkü Cornford'un da haklı olarak ifade ettiği gibi: Felsefe tarihleri, önceki mitoloji ve batıl inanç çağına bir iki değindikten sonra buradan (Miletos Okulu) başlar. Fakat, Sokrates'in düşünce devrimini anlama amacımız için felsefenin başlangıç noktasına diğer taraftan bakmak faydalı olacaktır (Cornford, 2003, s. 15). Ancak bunu yaparken şunu da gözden kaçırmamalıyız: Thales'i ya da genel anlamda Felsefe tarihini olduğu gibi aktarmak yerine olmasını istediğimiz gibi aktarmak.¹⁸

¹⁷ Jaeger'in Thales'in bu düşüncesine atıfla yaptığı yorumuna burada yer vermenin önemli olacağı kanaatindeyiz: Her şeyin tanrılarla adolu olduğu fikri şöyle bir anlama gelir: Her şey, yaşayan gizemli güçlerle doludur; canlı ve cansız doğa arasındaki ayrımın gerçekte hiçbir dayanağı yoktur, zira her şeyin bir ruhu vardır. Dolayısıyla Thales manyetizmayla ilgili gözlemini, canlı bir şey olarak bütün gerçekliğin Birliği sonucuna varmasına yarayan bir öncül haline getirmiş olmalıdır. Bu yorum kesin olmaktan uzaktır. Ne olursa olsun bu sözcükler, onları sarf eden kişinin, tanrılarla ilgili hakim fikirlere karşı tutumunda bir değişiklik gerçekleştiğinin bilincinde olduğunu göstermektedir: Tanrılardan bahsetmesine karşın, besbelli ki, tanrı sözcüğünün çoğunluğun kullandığı anlamdan farklı bir anlamda kullanmaktadır. Tanrıların doğası hakkındaki alışılmış anlayışın aksine, her şeyin tanrılarla dolu olduğunu ilan eder. Thales bu ifadeyle, Homeros'ta okuduğumuz Gökyüzü'nün veya Olympos'un sakinlerine işaret ediyor olamayacağı gibi, Yunanların yaratıcı inancının dağlarda ve nehirlerde, ağaçlarda ve pınarlarda tasavvur ettiği tanrılara da işaret ediyor olamaz. Thales'in tanrıları, dünyadan ellerini eteklerini çekmiş şekilde تنها ve ulaşılamaz bölgelerde oturamazlar, aksine her şey (yani aklımızın böylesine ciddiye aldığı, aşına olduğumuz bütün bir dünya) tanrılarla ve onların gücünün etkisiyle doludur. Bu anlayış kendi paradoksundan da yoksun değildir, zira açıkça, bu etkilerin deneyimlenebileceğini varsayar. Bu anlayışa göre söz konusu etkiler, gözle görülebilen, elle tutulabilen şeyler olmalıdır. Deneyimlediğimiz haliyle dünyanın başı başına yüce güçlerin hükmettiği bir sahne olduğunu anlamak için, bu geçekliğin içinde veya ötesinde mitsel kişilikler aramamıza gerek yoktur artık. Dolayısıyla idrakimizi doğrudan önümüzde bulduğumuz şeylerle sınırladığımızda, Tanrısız Olan'ı terk etmek zorunda olmayız. Elbette, tek başına kendi kavrayışımız, halk inancının tanrıları konusunda bize yeterince kanıt sunmakta pek yeterli değildir; buna karşılık gerçekliğin tecrübe edilmesi, Tanrısız Olan hakkında bize yeni bir bilgi kaynağı sağlar: Tanrısız Olan, dünyanın her yerinde, adeta kendi ellerimizle onu kavramamızı beklemektedir (bk.: Jaeger, 2011, ss. 41-42).

¹⁸ Etienne Gilson, Thales'in fikirlerinden mutlak bir tanrı ve suyun tanrı olabileceği fikrinin çıkarılmasının doğru olmayacağını söylemektedir. Çünkü ona göre Thales açıkça böyle bir ifade kullanmamıştır. Ona göre bu tarz bir yorumda bulunmak kötü bir felsefe tarihine kapı aralamaktır. Nitekim Thales'i ya da felsefeyi olduğu gibi aktarmak yerine olması gerektiği gibi aktarmak problemlidir (bk. Gilson, 1999, s. 8).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Thales'in görüşlerini bir hipotez olarak değerlendirecek olursak, onun, kendisinden önceki kozmogonilerden yararlandığı; ancak aynı zamanda onları daha farklı bir noktaya ulaştırdığı görülmektedir. Aslında tarihte bizim felsefe olarak adlandırabileceğimiz faaliyet de işte bu noktadan itibaren başlamaktadır. Thales'in belki de buradaki önemi, yaptığı geziler sayesinde bu alandaki çalışmalardan haberdar olup bunları Yunan düşünce dünyasına getirmesinde yatmaktadır. Ancak Thales'in daha özgün diyebileceğimiz düşüncelerini felsefe tarihi açısından yorumlamak daha tutarlı gibi gözükmektedir. En başta "her şeyin başlangıcının su" olduğu düşüncesi, kanaatimizce hipoteze yakın bir fikirdir. Çünkü ne kadar tahmine ya da öngörüye dayansa da, hatta deneyden ve gözlemden uzak bir düşünce olsa da, onun, dünyada karşılığı olan bir maddeyi evrenin başlangıcı olarak kabul etmesiyle bu dünyanın dışında olan bir güce nedensellik atfetmesi arasında hem ontolojik hem de epistemolojik açıdan farklar vardır. Burada Thales'in problem olarak gördüğü şeyle, önceki mitolojik dünyanın problem olarak gördüğü şey aynıdır. Ancak aradaki fark, bu problemi ele alış tarzında yatmaktadır. Problem için kullanılan kavramların benzerliği söz konusu olsa bile, son tahlilde bu kavramların mahiyetinin değiştiği de açıktır. Bu açıdan baktığımızda Thales'in bu yorumunun felsefi bir tarafı olduğunu da söyleyebiliriz.

Burada gözden kaçırmamız gereken bir diğer husus ise Thales'in, "her şeyin tanrılarla dolu" olduğu fikrine Aristoteles'in tabiriyle miktatsızlarla yaptığı bir deney sonucu ulaşılmış olmasıdır. Kullandığı yöntemin bugün anladığımız tabirle bilimsel bir yöntemden farkı yokmuş gibi gözükmektedir. Ancak ulaştığı sonuç itibarıyla canlı cansız ayrımı yapmadan her varlığa bir ruh ya da canlılık atfetmesi ve buradan yola çıkarak "her şeyin tanrılarla dolu" olduğu fikrine ulaşması önceki geleneksel düşünceden keskin bir kopuşun olmadığını söylememiz için bize gerekçe sunmaktadır. Ancak şunu da belirtelim ki, Thales'in felsefi düşüncesinde akli ve mantıki unsurlar olduğu kadar metafiziksel bir takım mitolojik düşünceler de vardır. Zira, söz konusu düşüncenin izlerini onun felsefi yorumlarında bulmak mümkündür. Ancak onun düşünceleri için, bütünüyle eski Yunan geleneksel düşüncesinin devamı tarzında yorum yapmanın da doğru bir çıkarım olmayacağı açıktır. Onun düşüncesi mitos'tan logos'a geçişi temsil eden bir noktada olsa da tamamen mitos'tan kopuk değildir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (2001). *Ruh üzerine*. (Çev. Z. Özcan) İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Aristoteles. (2015). *Metafizik*. (Çev. Y. G. Sev) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Arslan, A. (2009). *Felsefeye giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Arslan, A. (2016). *İlkçağ felsefe tarihi: Sokrates öncesi Yunan felsefesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barnes, J. (1982). *The presocratic philosophers*. London & New York: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Bonnard, A. (2014). *Antik Yunan uygarlığı 1: İlyada'dan Parthenon'a*. (Çev. K. Kurtoğlu) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Bultman, R. (2013). *Mitoloji ve hermenötik sorunu*. (Çev. C. Batuk, & E. Kutsi) Ankara: Eski Yeni Yayınları.
- Campbell, J. (1992). *Tanrının maskeleri: İlkel mitoloji*. (Çev. K. Emiroğlu) Ankara: İmge Kitabevi.
- Campbell, J., & Moyers, B. (2013). *Mitolojinin gücü*. İstanbul: Midecat Kitapları.
- Capelle, W. (1994). *Sokrates'ten önce felsefe*. (Çev. O. Özügül) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Conford, F. M. (2003). *Sokrates'ten önce ve sonra*. (Çev. U. C. Akın) Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Cornford, F. M. (1952). *The origins of Greek philosophical thought*. London: Cambridge University Press.

- Cömert, B. (2014). *Mitoloji ve ikonografi*. Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel inançlar ve düşünceler tarihi: Taş devrinden Eleusis Mysteria'larına*. (Çev. A. Berktaş) Ankara: Kabalıcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2015). *Mitlerin özellikleri*. (Çev. S. Rıfat) İstanbul: Om Yayınevi.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz uygarlıkları*. (Çev. S. K. Angı) Ankara: Dost Kitabevi.
- Gilson, E. (1999). *Tanrı ve Yunan felsefesi*. (Çev. M. Aydın) İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Gökberk, M. (1979). *Felsefenin evrimi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Graves, R. (2010). *Yunan mitleri*. (Çev. U. Akpur) İstanbul: Say Yayınları.
- Grimal, P. (1997). *Mitoloji sözlüğü: Yunan ve Roma*. (Çev. S. Tamgüç) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2009). Kutsal hakkında konuşmak: Dinsel söylemde mitos. *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 9-26.
- Homeros. (1984). *İlyada*. (A. Erhat, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Hooke, S. H. (2002). *Ortadoğu mitolojisi: Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan mitosları*. (Çev. A. Şenel) Ankara: İmge Kitabevi.
- Jaeger, W. (1936). *The theology of the early Greek philosophers*. Oxford: Clarendon Press.
- Jaeger, W. (2011). *İlk Yunan filozoflarında tanrı düşüncesi*. (Çev. G. Ayaş) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Karatani, K. (2018). *İzonomi ve felsefesi kökenleri*. (Çev. A. N. Bingöl) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kranz, W. (1984). *Antik felsefe*. (Çev. Suad Y. Baydur) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Laertius, D. (2003). *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri*. (Çev. C. Şentuna) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Levi-Strauss, C. (2013). *Mit ve anlam*. (Çev. G. Y. Demir) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Mackenzie, D. A. (2015). *Babil ve Asur mitleri*. (Çev. N. Benzergil) İzmir: İlyaz İzmir Yayınevi.
- Malinowski, B. (1998). *İlkel toplum*. (Çev. H. Portakal) Ankara: Öteki Yayınevi.
- Neill, W. H. (2004). *Dünya tarihi*. (Çev. A. Şenel) Ankara: İmge Kitabevi.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan felsefesi terimleri sözlüğü*. (Çev. H. Hünler) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Platon. (2014). *Theatetos*. (Çev. F. Akderin) Ankara: Say Yayınları.
- Rorty, R. (2006). *Felsefe ve doğanın aynası*. (Çev. F. G. Kaya) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya mitolojisi: Büyük destan ve söylenceler antolojisi*. (Çev. K. V. Akten) Ankara: İmge Kitabevi.
- Russell, B. (2012). *Batı felsefesi tarihi: İlkçağ felsefesi*. (Çev. A. Fethi) İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Thomson, G. (1997). *İlk filozoflar*. (Çev. A. H. Doğan) İstanbul: Pavel Yayınları.
- Vernant, J. P. (2017). *Yunan düşüncesinin kaynakları*. (Çev. H. Portakal) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Veyne, P. (2003). *Yunanlılar mitlerine inanmışlar mıydı?* (Çev. M. Alkan) Ankara: Dost Kitabevi.